

ФІНАНСИ ТА СТАТИСТИКА

УДК: 330.142.26:330.322

Бугай В.З., к.е.н., доц.
Горбунова А.В., к.е.н., доц.
Запорізький національний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В КАПІТАЛІ ДЛЯ ДІЛОВИХ ПРОЕКТІВ

Розглянуто особливості механізму формування оборотних коштів підприємства при реалізації ділових проектів. Обґрунтовано принципи формування і підтримки ефективного кругообігу оборотних коштів на підприємстві

Ключові слова: оборотні кошти, капітал, інвестиційні ресурси, фінансові ресурси

Постановка проблеми. Успішні ділові проекти ведуть до поліпшення якості життя та економічного розвитку суспільства як у цілому, так і його складових. Однак реалізація проектів супроводжується значними витратами трудових, матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсів, на придбання і оплату яких потрібен певний капітал.

Основною особливістю формування інвестиційних ресурсів є використання широкого поля джерел, засобів і методів фінансування інвестиційної діяльності та їх впливу на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. Сьогодні існує проблема банківського інвестиційного кредитування, тому підприємствам слід звернути увагу на мобілізацію власних інвестиційних ресурсів. Оборотні кошти є необхідним інвестиційним ресурсом для реалізації ділових проектів. Науково обґрунтоване їх формування сприяє вивільненню певної суми оборотного капіталу і підвищує ефективність реалізації проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління формуванням оборотних коштів підприємств розробляли такі вчені як І. Бланк, О. Бондаренко, Ю. Вороб'єв, Н. Деєва, Д. Карепин, Р. Радионон, О. Стоянова та ін.

Наукові роботи цих вчених присвячені загальним та особливим проблемам формування оборотних коштів підприємств.

У праці [1] пропонуються такі методологічні принципи формування оборотних коштів суб'єктів господарювання: вибір джерел коштів повинен здійснюватися як з урахуванням їх вартості, так і реальної доступності для підприємства; перевага повинна бути надана внутрішнім джерелам у формі нерозподіленого прибутку; залучення різних зовнішніх і внутрішніх джерел повинно сприяти максимізації рівня рентабельності фінансового капіталу; використання значних обсягів позикових джерел фінансових ресурсів доцільне в умовах великої частки оборотних коштів і високої швидкості їх оборотності.

Ефективне формування оборотних коштів базується на розробці і реалізації відповідної політики управління товарно-матеріальними запасами, політики управління дебіторською заборгованістю і політики управління грошовими активами [2].

Важливим складовим елементом ефективного формування оборотних коштів є науково обґрунтоване їх нормування. Основними причинами, що зумовлюють необхідність нормування на підприємствах є такі: національні особливості державного регулювання економіки; нерозвиненість ринку капіталу, що обмежує доступ підприємств до джерел зовнішнього фінансування; необхідність використання спеціальних інструментів (норм і нормативів) для оперативного управління фінансами [3].

Метою статті є дослідження основних чинників, що впливають на формування потреби оборотних коштів при реалізації ділових проектів і розробка моделі руху вартості оборотного капіталу. Обґрунтувати принципи формування і підтримки ефективного кругообігу оборотних коштів на підприємстві.

Викладення основного матеріалу. Розробка ефективної системи управління джерелами формування оборотних коштів підприємств у вирішальній мірі впливає на їх фінансову стійкість. Основним принципом, за яким функціонують ринкові механізми інвестування є максимізація доходності при одночасній мінімізації невизначеності. Важливо вміти не лише нагромадити фінансові ресурси, не менш важливо – знайти оптимальні способи їх розміщення.

У сучасних умовах підприємства самостійно вирішують питання про вибір джерел залучення фінансових ресурсів. Зростання вартості енергоносіїв, які здебільшого залучаються ззовні, призвело до зростання дебіторської і кредиторської заборгованості, до зниження їх платоспроможності та рентабельності. Такий фінансовий стан відштовхує потенційних кредиторів від вкладення капіталу в розвиток виробництва, де оборотність грошових коштів суттєво нижча порівняно з металургійною галуззю чи торгівлею, а ймовірність отримання прибутку може бути проблематичною.

Для розробки науково обґрунтованої системи формування оборотних коштів підприємства необхідно дослідити рух вартості оборотних коштів, який підпорядкований певним закономірностям, що дає можливість змоделювати реальні процеси їх кругообігу.

Побудова такої моделі повинна включати такі етапи .

1. Встановлення обмежень для аналізу кругообігу оборотних коштів. У бухгалтерському обліку використовується різна база для визначення вартості незавершеного виробництва, готової продукції та товарів відвантажених, відповідно – виробнича і повна собівартість. Об'єктивний аналіз параметрів руху авансованої вартості може бути досягнутий з використанням єдиної оціночної бази. Тому з цією метою для оцінки обігових коштів прийнято час (дні, місяці). Перерахунок у дні елементів оборотних коштів і обсягу реалізації здійснюється на основі ділення їх вартості на відповідні одноденні витрати.

При розрахунках враховано, що наростання витрат у незавершеному виробництві проходить рівномірно і одноденні витрати дорівнюють одиниці.

Для побудови моделі взято середні за рік терміни періоду виробництва і сфери обігу.

2. Обґрунтування параметрів моделі. Модель представлена такими параметрами, розрахованими на основі показників фінансової звітності типового машинобудівного підприємства: виробничий цикл ($ВЦ=4\text{міс.}$), тривалість сфери обігу ($СО=3\text{міс.}$), тривалість досліджуваного періоду ($П=12\text{міс.}$).

3. Розрахунок кількості закінчених кругообігів оборотних коштів за рік. Кількість закінчених кругообігів визначається довжиною виробничого циклу і сфери обігу, а також тривалістю періоду, у межах якого здійснюється обіг коштів. Тому їх механічне додавання неможливе, з-за того, що всі кругообіги організовані з врахуванням вимог неперервності процесу виробництва і обмежені періодом одного року.

Реалізація продукції повторюється через періоди довжиною у $ВЦ$.

4. Визначення величини незавершеного виробництва і вивільнених грошових коштів за один кругообіг. Закономірності руху авансованої вартості оборотних коштів свідчать про те, що в кожний окремих момент часу вона складається із таких елементів:

- 1) вартості виробничих запасів;
- 2) вартості незавершеного виробництва;
- 3) вартості готової продукції та товарів відвантажених;
- 4) вартості вивільнених грошових коштів.

Вказане можна записати у вигляді такої формули:

$$(T_e + T_o) \times A_0 = BZ + NB + GK_e + GP \quad (1)$$

де T_e – період виробництва;

T_o – період обігу оборотних коштів;

A_0 – обсяг авансування оборотних коштів за день;

BZ – вартість залишків виробничих запасів;

NB – вартість залишків незавершеного виробництва;

GK_e – залишки вивільнених із кругообігу грошових

коштів;

GP – вартість залишків готової продукції та товарів відвантажених.

Вказана рівність є справедливою і для середніх значень, наведених параметрів руху оборотних коштів.

Джерелами авансованої вартості виступають власні та залучені кошти. Тоді подану вище рівність можна записати так:

$$BOK + KZ + K_b = BZ + NB + \overline{GK_e} + \overline{GP}, \quad (2)$$

де BOK – власні оборотні кошти;

KZ – кредиторська заборгованість;

K_b – кредити банку;

$\overline{GK_e}$ – залишки вивільнених із кругообігу грошових

коштів (середня сума);

Таблиця 1. Схема кругообігу та обігу оборотних коштів підприємства ВАТ "Запоріжтрансформатор", звітний період

Показники	Місяці											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1-й кругообіг	ВЦ	ВЦ	ВЦ	ВЦ	СО	СО	СО	–	–	–	–	–
2-й кругообіг	–	–	–	–	ВЦ	ВЦ	ВЦ	ВЦ	СО	СО	СО	–
3-й кругообіг	–	–	–	–	–	–	–	–	ВЦ	ВЦ	ВЦ	ВЦ
ВР	4	–	–	4	–	–	–	–	4	–	–	–
Г	0	3	2	1	0	3	2	1	0	3	2	1
BZ + NB	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
GP + ТВ	6	2	2	2	6	2	2	2	6	2	2	2

Примітка. ВР – виручка від реалізації; Г – залишки вивільнених із кругообігу грошових коштів; BZ – вартість залишків виробничих запасів; NB – вартість залишків незавершеного виробництва; GP – вартість залишків готової продукції; ТВ – вартість залишків товарів відвантажених, ВЦ – виробничий цикл, СО – сфера обігу.

Отже, оборотні кошти протягом року здійзнять два повні кругообіги, які закінчаться процесом реалізації продукції (травень, вересень). Один кругообіг буде перерваний у зв'язку із закінченням періоду. Він буде завершений у наступному році (січень).

Таким чином, розроблену модель кругообігу оборотних коштів доцільно використовувати на машинобудівних підприємствах з метою:

- 1) прогнозування тривалості виробничого і фінансового циклів;
- 2) встановлення раціонального співвідношення між сферами виробництва і обігу, власними і залученими джерелами грошових коштів;
- 3) визначення потреби в оборотних коштах для авансування в одиницю часу;
- 4) виявлення основних факторів, що впливають на тривалість індивідуальних кругообігів для підвищення оборотності оборотних коштів;
- 5) прогнозування обсягу реалізації продукції у залежності від можливих кількісних співвідношень елементів кругообігу оборотних коштів підприємства у плановому періоді.

Розроблена модель дозволяє визначити причини порушення пропорцій у циклі кругообігу оборотних коштів підприємства, зокрема, на стадії його залучення. З цією метою пропонується класифікатор симптомів і причин їх виникнення, що впливають на формування

\overline{GP} – вартість залишків готової продукції та товарів відвантажених (середня сума).

Після одержання готової продукції та завершення кожного кругообігу частина виручки від реалізації спрямовується на придбання сировини, матеріалів і формування незавершеного виробництва, для початку нового кругообігу, а інша частина вивільняється із обігу у вигляді залишку грошових коштів. Така ситуація пов'язана з тим, що підприємство не може авансувати одержану виручку одночасно.

У моделі виробничі запаси і незавершене виробництво за період виробничого циклу змінюються від 1 до тривалості ВЦ. Тоді його середня тривалість дорівнює $(1+ВЦ)/2$ (міс.).

Середня величина обсягу вивільнених коштів розраховується як середньоарифметичне значення між їх максимальним і мінімальним розміром.

5. Розрахунок величини готової продукції та товарів відвантажених за період.

За період обігу вироблена продукція у виробничому періоді повинна бути реалізована. Тобто тривалість першого такого періоду формує суму залишків готової продукції та товарів відвантажених, за які кошти ще не надійшли.

Середня вартість продукції, яка знаходиться в обігу протягом року, дорівнює часу обігу. Вартість готової продукції та товарів відвантажених поділена на обсяг реалізації за цей період покаже тривалість сфери обігу.

6. Побудова моделі кругообігу оборотних коштів підприємства. В табл.1 змодельована ситуація, яка є типовою для машинобудівного підприємства, в обігу якого завжди є залишки виробничих запасів, незавершеного виробництва, нереалізованої продукції, періодично здійснюється реалізація виробленої продукції.

процесу фінансування оборотних коштів машинобудівних підприємств. При його розробці ми враховували досягнення вітчизняної й закордонної теорії та практики аналізу процесу кругообігу оборотних коштів на стадії їх залучення і доцільність оцінювати чотири сторони цього процесу: незалежність, ліквідність, прибутковість, оборотність [4].

Отже, можна стверджувати, що формування і підтримка ефективного кругообігу оборотних коштів на підприємстві передбачає дотримання таких принципів:

- 1) раціональності політики залучення позичкового капіталу (незалежність);
- 2) необхідної достатності прибутковості функціонування оборотних коштів (прибутковість);
- 3) підтримки ліквідності функціонуючого капіталу на оптимально необхідному рівні (ліквідність);
- 4) необхідного рівня динамізму функціонування оборотних коштів (оборотність).

Додержання вказаних принципів в практиці господарювання машинобудівних підприємств дозволить їм одночасно і ефективно фінансувати і використовувати оборотні кошти.

Необхідно зазначити, що окремі автори залучення оборотних коштів оцінюють показниками, що характеризують незалежність підприємства (структура пасивів балансу, співвідношення джерел фінансування запасів товарно-матеріальних цінностей, коефіцієнт фінансової автономії,

коефіцієнт фінансової залежності, співвідношення власних та залучених коштів, коефіцієнт маневреності власного капіталу тощо) [5]. Ми вважаємо, що оцінку залучення оборотних коштів необхідно здійснювати на основі зазначених вище чотирьох принципів. Так, принцип прибутковості свідчить про можливість підприємства фінансувати оборотні кошти за рахунок Власних оборотних коштів; принцип ліквідності

характеризує здатність підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання; принцип оборотності базується на ліквідності оборотних коштів.

З метою відновлення порушених пропорцій у циклі кругообігу оборотних коштів і ефективного фінансування оборотних фондів і фондів обігу підприємств пропонується використовувати класифікатор чинників, поданих в табл. 2.

Таблиця 2. Класифікатор чинників неефективного механізму формування оборотних фондів і фондів обігу машинобудівних підприємств

Фактор	Симптоми
1. Високий рівень залежності від позичкового капіталу	1.1. Наявність і зростання позичок непогашених у термін. 1.2. Наявність і зростання простроченої кредиторської заборгованості товарного характеру. 1.3. Зростання кредиторської заборгованості постачальникам. 1.4. Зростання заборгованості в бюджеті і позабюджетні фонди. 1.5. Зростання сум поточних банківських кредитів. 1.6. Наявність і зростання збитків.
2. Низька прибутковість або збитковість діяльності	2.1. Наявність і зростання збитків 2.2. Зменшення обсягу нерозподіленого прибутку 2.3. Зменшення величини резервного капіталу 2.4. Зменшення вартості середніх залишків оборотних коштів 2.5. Високі темпи зростання дебіторської заборгованості за поставлену продукцію 2.6. Зростання залишків виробничих запасів 2.7. Зростання залишків незавершеного виробництва 2.8. Зростання залишків готової продукції на складах 2.9. Зменшення кількості товарів відвантажених 2.10. Зменшення обсягів виробництва і реалізації продукції
3. Низький рівень ліквідності	3.1. Наявність і зростання позичок непогашених у термін 3.2. Наявність і зростання простроченої кредиторської заборгованості постачальникам і підрядникам 3.3. Зростання заборгованості в бюджет і позабюджетні фонди 3.4. Наявність зростання простроченої дебіторської заборгованості 3.5. Зростання дебіторської заборгованості за поставлену продукцію 3.6. Зростання залишків виробничих запасів 3.7. Зростання залишків незавершеного виробництва 3.8. Зростання залишків готової продукції на складах. Зменшення кількості товарів відвантажених
4. Низька оборотність оборотних коштів	4.1. Наявність і зростання простроченої дебіторської заборгованості 4.2. Зростання дебіторської заборгованості за поставлену продукцію і надані послуги 4.3. Зростання залишків виробничих запасів 4.4. Зростання залишків незавершеного виробництва 4.5. Зростання залишків готової продукції на складах 4.6. Зменшення обсягів виробництва 4.7. Зменшення кількості товарів відвантажених

Важливу роль у фінансуванні оборотних фондів і фондів обігу відіграють власні оборотні кошти. Мінімальне значення даного показника доцільно встановлювати не менше 10%.

Додатна величина і зростання власних оборотних коштів свідчить про зміцнення фінансового стану підприємства. Проте важливою є оцінка самої його величини. Для визначення величини власних оборотних коштів, мінімально необхідної для підприємства в умовах роботи, що склалися, доцільно звернутися до правила фінансового менеджменту: за рахунок власних засобів повинні бути профінансовані найменш ліквідні активи. Власні оборотні кошти характеризують власні засоби, спрямовані на фінансування оборотних фондів та фондів обігу, тому необхідно розрахувати суму власних засобів, які повинні покривати найменш ліквідні оборотні кошти. У якості найменш ліквідних оборотних коштів можна прийняти виробничі запаси, незавершене виробництво і аванси постачальникам.

Порівняння фактичної величини власних оборотних коштів з їх розрахунковим мінімально допустимим значенням дозволяє зробити висновок про достатність чи брак власних засобів, що спрямовуються на фінансування оборотних коштів, а саме:

$$\begin{aligned}
 OA - ПЗ - (BV + HB + AP) &> 0 \\
 &\text{- достатність власних засобів} \\
 OA - ПЗ - (BV + HB + AP) &< 0 \\
 &\text{- брак власних засобів}
 \end{aligned}
 \quad (3)$$

де OA – оборотні кошти;
 $ПЗ$ – поточні зобов'язання;
 BV – виробничі запаси;
 HB – незавершене виробництво;
 AP – аванси постачальникам.

Перевищення фактичного у порівнянні з мінімально необхідним рівнем власних оборотних

коштів дозволить підприємству у перспективі витримати більш високе фінансове навантаження, зокрема, здійснювати значні інвестиції або подолати періоди спаду обсягів реалізації продукції. Такий запас власних ресурсів являє собою можливість значного зростання позичкового капіталу, у разі виробничої необхідності, яку може допустити підприємство без втрати фінансової стійкості.

Як свідчать дослідження, основним параметром, що визначає величину власних оборотних коштів, є прибуткова діяльність підприємств. Зростання прибутковості – могутній важіль нарощування власних оборотних коштів підприємства, забезпечення надійності фінансування оборотних фондів та фондів обігу.

Важливе значення для аналізу і оцінки достатності оборотних коштів для фінансування оборотних фондів і фондів обігу має розрахунок поточних фінансових потреб підприємства, що характеризують можливість покривати вартість товарно-матеріальних запасів кредиторською заборгованістю.

Доки сировина, матеріали, готова продукція не перетворилися в грошові кошти, то вони самим перебуванням на певній фазі операційного циклу викликають потребу в оборотних коштах. Відвантажена, але не оплачена продукція споживачами, генерує дебіторську заборгованість, яка вимагає відповідного покриття оборотними коштами. Тобто, сам факт наявності виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, а також дебіторської заборгованості всіх видів, свідчить про потребу відповідної суми оборотних коштів для їх фінансування.

Машинобудівні підприємства мають значні обсяги поточних фінансових потреб, що пов'язано з такими причинами:

1) наявністю значних запасів матеріалів готової продукції, а також незавершеного виробництва;

2) відволікання значних сум в дебіторську заборгованість, що здебільшого пов'язано з труднощами збуту, недосконалою кредитною політикою підприємств.

Важливе практичне значення для удосконалення фінансування оборотних фондів та фондів обігу має оптимізація обсягів і співвідношення власних оборотних коштів та поточних фінансових потреб підприємств.

Для зменшення потреби у залучених коштах у випадку високого ризику зниження фінансової стійкості підприємства необхідно збільшити суму власних оборотних коштів і скоротити поточні фінансові потреби.

Основними напрямками збільшення власних оборотних коштів можуть бути [6, 7]:

- нарощування обсягу чистого прибутку;
- оптимізація дивідендної політики;
- впровадження управлінського обліку;
- удосконалення управління дебіторською заборгованістю;
- досконала робота маркетингової служби;
- висока відповідальність підприємства за формування і збереження власних оборотних коштів та їх цільове використання;

– своєчасне фінансування приросту нормативу оборотних коштів.

Зменшити поточні фінансові потреби можна за рахунок:

- удосконалення управління запасами товарно-матеріальних цінностей;
- обґрунтованого скорочення відстрочок платежів за поставлену продукцію;
- зменшення частини сумнівних клієнтів;
- збільшення кредиторської заборгованості без втрати іміджу підприємства;
- скорочення виробничого та збутового циклів;
- прискорення темпів обсягу виробництва і продажу продукції.

Підприємство має можливість одержати надлишок поточних ресурсів у порівнянні з поточними потребами завдяки досконалому управлінню дебіторською і кредиторською заборгованістю, а також товарно-матеріальними запасами. Але у такій ситуації є великий ризик втрати контролю в управлінні фінансовими потоками підприємства. Зростання дебіторської заборгованості чи неблагоприємні зміни умов розрахунків з кредиторами можуть поставити підприємство у критичний стан і призвести до неплатоспроможності.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Оборотні кошти є необхідним інвестиційним ресурсом для реалізації ділових проектів. Науково обґрунтоване їх формування сприяє вивільненню певної суми оборотного капіталу і підвищує ефективність реалізації проектів.

Побудова моделі кругообігу оборотних коштів повинна включати такі етапи:

1. Встановлення обмежень для аналізу кругообігу оборотних коштів.

2. Розрахунок кількості закінчених кругообігів оборотних коштів за період.

3. Визначення величини незавершеного виробництва і вивільнених оборотних коштів за один кругообіг.

4. Розрахунок величини готової продукції та товарів відвантажених за період.

5. Побудова моделі кругообігу оборотних коштів підприємства.

Наявність власних оборотних коштів не завжди є надійним джерелом фінансування оборотних фондів та фондів обігу підприємств. Для уникнення браку готівки обов'язковою є така умова: власні оборотні кошти перевищують поточні фінансові потреби. Тому управління грошовими коштами у кінцевому рахунку повинно забезпечувати регулювання обсягу власних оборотних засобів і поточних фінансових потреб, які залежать не скільки від тактичних, скільки від стратегічних рішень фінансових менеджерів підприємств.

Список використаних літературних джерел:

1. *Воробьев Ю.Н.* Финансовый капитал предприятий: теория, практика, управление / Ю.Н.Воробьев. – Симферополь: Таврия, 2002. – 369 с.
2. *Бланк И.А.* Финансовый менеджмент: [учебный курс] / Бланк И.А. – 2-е изд. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
3. *Радионон Р.А.* Новые подходы к нормированию оборотных средств на предприятии / Р.А.Радионон // Финансовый менеджмент. -2005. – №3. – С. 21-33.
4. *Карепин Д.Ю.* Вероятностный подход к определению нормативных запасов готовой продукции / Д. Ю. Карепин // Финансовый менеджмент. – 2007. – №1. – С. 25-29.
5. *Деева Н.М.* Финансовый анализ: [навч. посібник] / Н. М. Деева, О. І. Додінов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 328с.
6. *Бондаренко О.С.* Управление оборотными активами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01. "Финанси, грошовий обіг і кредит" / О.С. Бондаренко. – Київ, 2006. – 22 с.
7. *Финансовый менеджмент: теория и практика: [учебник] / Е.С. Стоянова, Т.Б. Крылова, И.Т. Балабанов и др.; под. ред. Е.С. Стояновой. – 6-е изд. – М.: Изд-во "Перспектива", 2006. – 656с.*

БУГАЙ Володимир Зіновійович – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів та кредиту Запорізького національного університету.

Наукові інтереси:

- теоретико-методологічні проблеми фінансового менеджменту;
- практичні особливості управління формуванням фінансового стану суб'єктів господарювання.

ГОРБУНОВА Анна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Запорізького національного університету.

Стаття надійшла до редакції: 31.10.12 р.